

FORRÁSSZÖVEGEK

A pozsonyi nyomdászat történetéhez a XVII. sz. első feléből.* 1609 és 1650 közötti évekből 96 pozsonyi nyomtatványt ismerünk. Ezeknek száma évtizedekre elosztva így alakul: 1609—1610. évből 6, a második évtizedből 22, a harmadikból 9, a negyedikből 34 és az ötödikből 25 nyomtatvány maradt fenn. A nyomda működése TELEGDI Miklós nagyszombati felszerelésének 1609-ben Pozsonyba szállított részével indult. TELEGDI részben a nagyszombati káptalan támogatásával 1577-ben alapított nyomdáját végrendeletében a felállítandó helybeli jezsuita kollégiumnak szánta. Az öröklés dolgában azonban jogbizonytalanság támadt, ezért a felszerelést a XVII. század elejéig a káptalan kezelte, majd egy részét FORGÁCH Ferenc érseksége idején a pozsonyi érseki palotába állították fel. Ettől kezdve ez a műhely a bontakozó magyarországi ellenreformáció, a FORGÁCH mellett tevékenykedő, majd 1616-tól őt érseki székében követő PÁZMÁNY Péter „házi-nyomdája” lett. A kiadványok jelentős része az ő tollából eredt, vagy sok irányú tevékenységéhez, nem utolsósorban a körülötte keletkezett vitairodalomhoz kapcsolódott.¹

A pozsonyi nyomda kiadványai többnyire hiányos impresszummal, rendszerint a műhely megnevezése nélkül jelentek meg. 1610—1629 között nyolc címlapon a hely és évszám mellett az „In aula archiepiscopali” vagy az „In aede archiepiscopali” kifejezést találjuk.² KÁLDI György prédikációinak 1631-ben megjelent első két kötetén a bécsi „Rikhesz Mihály” neve szerepel.³ A betűtípusok vizsgálata azonban igazolja GULYÁS Pál sejtését, amely szerint ennek a terjedelmes, folió méretű műnek törzse a bécsi RIKHES-műhelyben készült, és csupán az ajánlást tartalmazó első leveleket nyomtatták Pozsonyban.⁴ 1631—1642 közötti években a hely és évszám mellett a pozsonyi nyomtatványokon egyetlen egyszer sincs a műhely megnevezve. 1647—1649 években tűnik fel AKSAMITEK Zakariás, „A’ Pozsonyi Collegiumban való Könyv-nyomtató” neve.⁵ Végül 1650-ből ismerünk még néhány „Typis Collegii Societatis Jesu” jelzéssel ellátott nyomtatványt.

A pozsonyi nyomdászat e négy évtizedére vonatkozó szakirodalomban is csak nagyon hiányos és pontatlan adatok szerepelnek. Ez azért különösen feltűnő, mert a régebbi kutatóknak az itt közlésre kerülő egykorú írásos feljegyzés, továbbá a bécsi magyar

* E dolgozat kutatási eredményei vázlatosan Sárvárott, TARNÓC Márton előadása nyomán hozzászólásként kerültek bemutatásra.

¹ GULYÁS PÁL: *A könyv sorsa Magyarországon* II. Bp. 1961. 85—90. l. — A pozsonyi nyomtatványok bibliográfiáját lásd: JÁN ČAPLOVIČ: *Bibliografija tlači vydanyeh na slovensku do roku 1700*. Diel 1. Martin 1972. 138—170. l.

² RMK I. 468; RMK II. 336, 342, 344, 345, 439, 454; ČAPLOVIČ i. m. 296. sz.

³ RMK I. 601—602.

⁴ I. m. 90. l.

⁵ RMK I. 797, 811; ČAPLOVIČ, i. m. 359. sz. — Zacharias Dominicus AKSAMITEK 1647. május 27-én Pozsonyban kelt díjlevelének (*Conventio cum Typographo*) másolata az Országos Levéltárban található; jelzete: E-szekció 152, Acta Jesuitica, Collegium Posoniense, Fasc. 12. Nr. 14.

királyi kamara levéltárának *Acta Jesuitica* című iratsorozatának többi, a pozsonyi és nagyszombati kollégium nyomdatörténeti adatait tartalmazó iratai kezükben voltak. A szerzők azonban elsődlegesen nem a pozsonyi nyomda történetével foglalkoztak. Így SCHÖNVITZKY Bertalan iskolatörténeti monográfiájában alig egy oldalon tömörítette a nyomdászat történetére vonatkozó megjegyzéseit, és a felkutatott adatok összefüggéseire nem ügyelt.⁶ Az Egyetemi Nyomda jubileumi monográfiájának írói és szerkesztője — feltehetően IVÁNYI Béla levéltári kutatásai alapján — elsősorban a nagyszombati TELEGDI-műhely sorsát próbálták figyelemmel kísérni. A levéltári forrásanyag legfontosabb helyeit azonban rosszul értelmezték vagy kihagyták; ezért munkájuk nyomán egész sor bizonytalanság került át a köztudatba.⁷ GULYÁS Pál posztumusz nyomdatörténeti monográfiájában ugyancsak kísérletet tett a pozsonyi XVII. század eleji műhely történetének felvázolására.⁸ Megfigyeléseit azonban nem levéltári forrásokra, hanem a példányból ismert és kézbe vehető pozsonyi nyomtatványokra építette. Helytáll az a megállapítása, hogy FORGÁCH érsek 1609 táján a nagyszombati felszerelés egy részét átvitette Pozsonyba. Ezért nem lehet szerinte biztosan eldönteni, hogy PÁZMÁNY 1609-ben hely és nyomdász megnevezése nélkül megjelent két munkája⁹ voltaképpen hol készült. De téved, amikor azt állítja, hogy 1620 után a nagyszombati műhely megmaradt részét is Pozsonyba vitték. Az utolsó faktor, Nikolaus MOLLER ugyanis, miután az 1621. évre szóló kalendáriumot¹⁰ még Nagyszombatban kinyomtatta, Kassára költözött. Ottani kiadványainak betűtípusaiból kiténik, hogy a keze alatt volt nagyszombati felszerelést is — bizonyára BETHLEN Gábor fejedelem parancsára — magával vitte. Kassán mint fejedelmi könyvnyomtató („Typographus S. Regiae Majestatis”, „Őfelsége typographusa”) működött, de csak néhány hónapig, mert rövidesen háza népével együtt pestis áldozata lett. Felszerelése — a TELEGDI-nyomda „másik része” — ezután Gyulafehérvárra került, ahol a fejedelmi nyomdának lett része.¹¹

A következőkben eredeti szövegében mutatjuk be azt a dokumentumot, amely a pozsonyi nyomdászat félszázados történetének minden lényeges adatát tartalmazza, és azok összefüggéseire is fényt derít. Keletkezését az újonnan alapított nagyszombati jezsuita kollégium és egyetemi rangú akadémia nyomda iránti igényének köszönheti. Az irat 1662-ben keletkezett és lényegében a nyomdájukhoz ragaszkodó pozsonyiak átadási feltételeit tartalmazza. A hosszas vita eredményeként ebben az évben a pozsonyi jezsuita kollégium nyomdai felszereléseit teljes egészében Nagyszombatba szállították. A szerződés jellegű irat három részből áll: [1] A bevezető 4 pontban a pozsonyi nyomda állapotát, felszerelésének eredetét írja le. [2] A pozsonyiak által megszabott használati feltételeknek 7 pontba foglalt első változata. [3] A használati feltételek második, 13 pontba foglalt változata, amelyhez terjedelmes *Nota* feliratú rész kapcsolódik.¹²

⁶ *A pozsonyi kir. kath. Főgymnasium története.* Pozsony 1896. 95—96. l.

⁷ IVÁNYI Béla—GÁRDONYI Albert: *A királyi magyar egyetemi nyomda története 1577—1927.* Szerk. CZAKÓ Elemér. Bp. 1927. 29—37. l.

⁸ I. h.

⁹ RMK I. 416. és 417.

¹⁰ RMK I. 516.

¹¹ A nagyszombati, kassai és gyulafehérvári betűtípusok idevágó összehasonlító vizsgálatát ECSEDY Judit végezte el az Országos Széchényi Könyvtárban.

¹² Eredetije az Országos Levéltárban, a Magyar Kamara Archivumában. Jelzete: E-szekció 152, *Acta Jesuitica, Collegium Posoniense, Fasc. 12. Nr. 2.* — Az [1] és [2] számmal jelölt szöveg egyetlen irategységet alkot, és egymás mellett két, mindenben egyező másolatban van meg. A [3] számmal jelölt szöveg ugyanazon kéz másolatában, de külön papíron található.

[1]

Conditiones Typi Duplicis Collegij
Pozoniensis, ad usum extradati Colle-
gio Tyrnaviensi Anno 1662. Mense
Julio et seqventibus.

Primo. Sciendum, quòd Typus hic duplex sit. Vnus Ferenczffianus, à Laurentio Ferenczffy Secretario Regio dictus, qvem ad petitionem Collegij Pozoniensis, et singulariter P. Jacobi Nemethi Typographiae loci ejusdem Praefecti valdè accurati, dedit extra ad usum perpetuum e Cancellaria Aulica Regis Vngariae tum regnantis Ferdinandi 3.^{II} Collegio praefato III.^{us} Princeps, modernus Archiepiscopus Strigoniensis Georgius Lippay Anno 1640. post mortem videlicet dicti Secretarij, tanquam Cancellarius Aulicus tum temporis, et potestatem habens illum extradandi sine ullius iniuria; nec enim Regni pecunia eum comparaverat D. Secretarius, sed propria uti testis est P. Nicolaus Wesseleni, qui asserit praedictum D. Secretarium typum illum habuisse, anteqvam 100. aureos circiter à Regno accepisset pro Historia, et comparandis quibusdam imaginibus aereis Regum et Ducum Vngariae, quibus tamen aliqui defacto putant cum Typum comparasse, ac ideo dici et esse Regni, sed erroneè, cum Typus talis non 100. aureis, sed nec mille comparari possit; et ipse D. Secretarius aliunde satisfacit plenariè intentioni Regni, nam imagines desideratas incidi fecit aeri, et sunt etiamnum apud Excell.^{um} D. Comitum de Nadasd Judicem Curiae Regiae, extradatae e Collegio Pozoniensi à P. Joanne Bucelleni loci Rectore Anno 1659.

Hunc Typum, tanquam usu longiori antiquatum per D. Secretarium, restauravit demum P. Jacobus Nemethi, quae restauratio constitit ei millibus aliquot uti D. Matthaeus Cosmerovius Typographus Viennensis testis est, qui in simili restauratione sui Typi dicit se 4. millia florenorum impendisse, atque adeo non modò donatione III.^m Principis Archieppi moderni Strigoniensis factus est Typus Ferenczffianus Collegij Pozoniensis, sed multo magis ipsa restauratione per impensas Collegij dicti, et usum annorum compulsum, ac etiam cessante usu, per possessionem ac retentionem Typi apud se sine ullius praedjudicio, timore aliquo, ne aliquando Regnum typum repetat a Collegio, qui planè cessasse videtur ob superius dictam intentionem Regni plenarie impletam à D. Secretario.

Alter Typus novissimus est, ac vix ullo usu attritus, Collegij etiam Pozoniensis impensis fusus juxta Matricem recentem cum Typis suis Coll^o Tyrnaviensi extra datam, qvem non ex materia typi Ferenczffiani fudisse p[iae] m[emoriae] P. Nemethi, sed ex nova satis constat, et constat hunc maxime appellari et esse Collegij Pozoniensis Typum juxta Syllabum Characterum omnium Latinorum et Germanicorum impressum Pozonij Anno 1652.

Secundo. Sciendum, hos duos Typus sive totales, siue partiales appellemus, aut commixtos inter se, à Collegio Tyrnaviensi annis etiam alijs sollicitatos fuisse, praecipue Rectore P. Martino Palkovich, postquam videlicet cessarunt uti illis Pozonienses, et loco Typographiae formatae, admiserunt Apothecam erectam ab III.^{mo} Principe Archiepiscopo Strigoniensi Georgio Lippay, reposueruntque typum dictum, ac omnia ejus Instruementa una cum Matrice ad locum separatum, sed nunquam à Rectoribus Collegij Pozoniensis extra datum, eo quod nullo jure peteretur, nec obligationem aliquam gravem subire voluerit propter illum Collegium Tyrnaviense. Hoc anno autem primò post magnas instantias factas Collegij Tyrnaviensis, et rogationes, ac aliqualem etiam annuentiam R. P. Provincialis Francisci Pizzoni extra dedit Typum dictum modernus Rector Pozoniensis Stephanus Tattay P. Rectori Tyrnaviensi Martino Juranich et P. Gabrieli Ivul Typographiae loci ejusdem Praefecto, eà intentione et sinceritate amica, vicina, et fraterna ut revideretur ibidem totaliter hic commixtus Typus a Typographo loci ejusdem, et plena demum notitia habita typi ac ponderatione singularium partium, et aestimatione Matricis, ac aliarum pertinentiarum et formularum conficerentur Reversales et Obligatories à Collegio Tyrnaviensi dandae Pozoniensi cum conditionibus utilibus utrique Collegio, quibus subscriberet R. P. Provincialis ac si opus esset approbaret etiam Româ Adm. R. P. Vicarius Generalis, ne speciem alienationis Bonorum horum Mobilium celebrasse duo Collegia sine scitu, et consensu ejusdem viderentur, et hoc promisit se facturum modernus Rector Tyrnaviensis ac Typographiae Praefectus P. Ivul tam literis Rectori Pozoniensi scriptis, quam etiam oretenus ac viva voce.

Tertio. Sciendum P. Rectorem modernum Tyrnaviensem monitum à Rectore Pozoniensi, ut cum opinione communi typus Ferenczffianus habitus sit hucusque pro typo Regni, quamvis erronee ut superius declaratur, est, peteret Rector Tyrnaviensis ab III.^{mo} Principe Archieppo Strigoniensi Assecratorias, quibus immune rederatur Collegium Pozoniense, et consequenter nostra Soc.^{as} a dandis rationibus Regno, si forte Repetundarum

cogeretur, Rectorem autem Tyrnaviensem petere noluisse, sed tanquam Typum Soc.^{is} et Collegij hujus Posoniensis proprium transferri Tyrnaviam a Rectore Posoniensi petijisse, ut potius inter nos fieret haec translatio, et compactatio fraterna super Typo praedicto inscijs saecularibus, hoc est inscio Illmo ipso Archiepiscopo Strigoniensi; jam autem postquam Typus translatus est, audet significare tum per P. Ivul literas tum per suas typum hunc nunquam fuisse Collegio Posoniensi donatum ab Archieppo, seu Cancellario tum temporis Regni, subscriptionemque ab Archieppo petiturum hoc est quasi novam donationem Typi a Collegio Posoniensi annis fere 22. possessi, nulla praescriptione tot annorum curata, et donatione primâ factâ Collegio Posoniensi ab Archieppo, impensisque plurimis Collegij praefati in restaurationem typi, et novi cusionem. Quae res, an religiosum sinceritatem sonet ac significet, committit Collegium Posoniense aequabili et optimo iudicio R. P. Provincialis et Adm. R. P. Vicarij, et tam diu jus sibi servat non abalienandi Typum tot millium, quamdiu Roma non decidatur.

Quarto. Sciendum. Non bene etiam aggeri R. P. Provinciali a Collegio Tyrnaviensi §.12.um Memorialis R. P. Provincialis Georgij Forro post Visitationem Collegij ejusdem factum A.º 1631. die 12. Januarij ratione Typi a Cardinale Pazmanno donati Soc.ⁱ in Vngaria, translationisque ejusdem typi è Collegio Posoniensi Tyrnaviam, qvasi §.^{us} ille Memorialis illius, hos typos recenter extradatos concerneret. Nam hi Typi nec erant in manibus Collegij Posoniensis Viuente Cardinale, cum primus fuerit apud D. Secretarium Ferenczffi annum usque 1640. quo defunctus est, et demùm Collegio Posoniensi extra datus; alter vero qui novus est, post hunc Ferenczffianum fusus est à P. Nemethi non mixtim cum Ferenczffiano restaurato, sed separatim constat satis, et nihilominus constat hoc fuisse hos duos typos et tempore, et possessione posteriores, ac meliores etiam duplo vel triplo uti P. Rector modernus Jaurinensis ait prae Typo illo a Cardinale Pazmanno Soc[ietat]i donato 1631. qvem tamen etiam non obstante Cardinalis donatione, et §.º Memorialis R. P. Forro Provincialis. Tyrnavienses è Collegio Posoniensi auferre non potuerunt ferè per 15. annos; sed post bellum primò Rakoczianum 1646. circiter P. Stephanus Keresztes Rector tum temporis Collegij Tyrnaviensis habitis literis mandatorijs et gravibus R. P. N. Generalis abstulit è Collegio Posoniensi Tyrnaviam uti testis ipse Pater esse potest quoque sunt usi hucusque Tyrnavienses. Et hi moderni Patres Rector videlicet modernus Tyrnaviensi ac P. Gabriel Ivul Typographiae ibidem Praefectus, audeant absque ulla lege et ratione, scrupulo, aut conscientia abalienare tam facile tot millium typum recenter extradatum pro cuius annuo censu Rf. 500. promittit Typographus quidam gnarus bonitatis et praestantiae illius typi, quis hoc ferat, aut disgustum ob id non sentiat?

Quinto. Sciendum. Resolutum esse Collegium Posoniense, ac modernum Rectorem ejusdem Collegij non abalienandi ullo modo Typum dictum, sed jus proprietatis in eum retinendi, solumque usum concedandi Collegio Tyrnaviensi et hoc ad annos certos, donec videlicet occasionem habeat rursus typum erigendi apud se Coll[egi]um Posoniense, interea temporis autem petere certum censum a Coll[egi]o Tyrnaviensi ob usum typi, et conditiones infra ponendas praescribere, quas si Coll[egi]um Tyrnaviense subire paratum est maneat in usu Typi donec a Coll[egi]o Posoniensi repetatur, sin difficultaret subire illas, et se nullo modo obligare Coll. Posoniensi, tum ad proximè affutura festa Pentecostes Anni 1663. teneatur Typum praedictum cum Matrice, formulis, Instrumentis, et Pertinentijs alijs per proprias vecturas restituere Coll[egi]o Posoniensi.

[2]

Seqvuntur Conditiones.

1^a. Vt quamdiu Typus iste manebit apud Tyrnavienses eritque in usu, tam diu Coll[egi]o Posoniensi teneantur subministrare Kalendaria Ecclesiastica et Astrologica 4 et 4. Item Catalogus Librorum, et periochas pro Actionibus fieri solitas gratis imprimere tot quot desiderabuntur a Collegio Posoniensi; imò et quisquid aliud unius, vel alterius philerae vellet imprimi facere Posoniense, teneatur imprimere Tyrnaviense.

2^a. Vt ex singulis Libris recenter hoc typo imprimendis, cujuscunque lingvae sint, teneatur Tyrnaviense submittere Posoniensi gratis unum, vel alterum exemplar.

3^a. Vt pars altera Concionum P. Kaldi imprimatur hoc typo, uti impressionem ejus urget etiam Adm. R. P. Vicarius; ad cuius facilitationem dabit Collegium Posoniense Ballas purae chartae quotquot habet Tyrnaviensi. Typographus autem et reliqua ad imprimandas Conciones istas necessaria solvantur ex distractione harum Concionum, vel aliorum Librorum, et nihilominus dentur etiam Collegio Posoniensi impressae similes Conciones aliquot v. g. una duodena, vel altera.

4^a. Vt singulis annis detur Census de dicto typo Coll[egi]o Poseniensi v. g. R. 400. cum alij dare velint 500. et hoc infallibiliter duobus terminis deponatur à Tyrnaviensibus, initio videlicet Januarij et festis Pentecostes; alias habeat jus Rector modernus Coll[egi]i Posen[ien]s[is] et successores ejus arrestandi Censum Augustanum Coll[egi]i Tyrnaviensis ac sibi satisfaciendi, vel aliunde etiam sibi hunc defectum Census è rebus Coll[egi]i Tyrnaviensis compensandi.

5^a. Vt teneatur conficere Inventarium hujus Typi coll[egi]um Tyrnaviense, et reficere perditos characteres, quos ex incuria et negligentia dum Typus transferetur Posenio sparserunt currus Tyrnaviensium, vel in plateis, uel in ulteriore viâ, imò et illos quos hic Posenij situs ipse ac antiquitas vel usus destruxit, ac talis Inventarij unum exemplar detur Coll[egi]o Poseniensi, alterum asservetur à Tyrnaviensibus.

6^a. Vt Reversales, ac Obligatorias suas faciat Coll[egi]um Tyrnaviense in forma debita, inclusis his omnibus conditionibus praedictis, agnoscendo Typum hunc utrumque verè et legitime spectare ad Coll[egi]um Poseniense vi juris proprietatis, solumque usum concessum esse Tyrnaviensibus cum censu infallibili et supra nominato ad annos rehabilitationis ipsius Typi, quas Reversales et obligatorias firmet sigillo Coll[egi]i sui Rector modernus Tyrnaviensis cum subscriptione manûs propriae, et R. P. Provincialis modernus sigillo pariter suo et subscriptione manûs, acceptâ etiam confirmatione rei totius hujus ab Adm. R. P. N. Vicario Generali; sicque firmata, subscripta, et confirmata Reversales traduntur Coll[egi]o Poseniensi.

7^a. Vicissim Collegium Poseniense ac Rector modernus ejusdem Coll[egi]i det Reversales alias assecutorias suo et successorum nomine quòd ultra has ipsas condiciones alias praetendere nolit, nec impedire usum Typi tam facile ac repetere typum ipsum nisi ubi commodam occasionem nactus fuerit illum erigendi Posenij, et tùm temporis etiam praemittit monitionem trium mensium circiter, certificabitque fraternè et amicè Coll[egi]um Tyrnaviense de restitutione Typi juxta Inventarium nec plus exiget, aut meliorationem ejusdem, sed contentus erit tam ipse Rector modernus quam successores ut in eo statu, numero et pondere recipiar Typus, Matrix, ac Instrumenta alia cum formis, sicut ipse tradidit Coll[egi]o Tyrnaviensi. Et has Reversales sigillo Collegij sui Rector modernus Posen[ien]s[is] firmabit, subscribetque manu propria ac etiam R. P. Provincialis, prout in prioribus Reversalibus est factum addito Anno, Mense, et die confectionis, tradetque hi Collegio Tyrnaviensi confectas.

[3]

Conditiones, cum quibus a Collegio Poseniensi Soc[ieta]tis JESV traditus duplex typus Collegio Tyrnaviensi.

1°. Ut pro primo typo Ferencffiano dicto a Dno Laurentio Ferenczffi Secretario Regio, et extradato ex Cancellaria Regia ab Illmo Principe Archieppo Strigoniensi tum temporis Cancellario Aulae ad usum perpetuum Collegio Poseniensi, ac ab eodem Collegio reparato, teneatur Collegium Tyrnaviense perpetuis temporibus subministrare Kalendaria Ecclesiastica et ordinaria sex et sex annis singulis dicto Collegio. Item Catalogos librorum, et periochas pro Actionibus fieri solitas gratis imprimere, imò et quocquid aliud unius vel alterius phylerae imprimere desideraret Collegium Poseniense, id etiam gratis imprimi faciat Tyrnaviense.

2°. Ut pro 2do Typo, qui totus novus est, ac à Collegio Poseniensi sumptibus Typographiae suae comparatus, teneatur Collegium Tyrnaviense dare censum annis singulis Collegio Poseniensi 300 circiter florenos, reliquum verò lucrum habeat Collegium Tyrnaviense, et hoc etiam in perpetuum.

3° Quòd si censum dictum difficultaret dare, et mallet potiùs totum Typum simul et semel exsolvere, ac suum facere ex integro, tum de summa tali deponenda coram Rdo P. Provinciali concludi deberet; aut si abalienationem hanc nollet fieri R. P. Provincialis à dicto Collegio Poseniensi, tum informaretur Adm. R. P. Vicarius Generalis, et quod inde determinaretur, id ab utraque parte Collegiorum dictorum ratum haberi deberet.

4°. Si qui characteres desint in dictis Typis, eorum omnem defectum adnotari faciat Collegium Tyrnaviense, et quantum in reparationem eorum impendet, tantum sibi de censu deponendo falcet, datis tamen desuper Rationibus Collegio Poseniensi.

5°. Totus etiam ipse Typus duplex ponderari debebit, et adnotari singula Instrumenta cum Matrìce et alijs pertinentijs, unumque exemplar horum debebit manere Collegium Poseniense, alterum penes Tyrnaviense.

6°. Reversales conficiendae super his omnibus, obsignandae sigillo Collegij Tyrnaviensis ac R. P. Provincialis pro majori firmitate ac robore, successorumque Rectorum notitiâ, et dandae illae ipsae Collegio Poseniensi.

7mo. Nec mirum, quòd haec petantur à Collegio Poseniensi ratione Typi dicti, ac praecipuè censùs deponendi pro uno annis singulis, quia Rectoribus non est facultas abalienandi vi Constitutionum rerum mobilium aut immobilium sui Domicilij. Cùm igitur Typus dictus uterque fuerit olim valde utilis Collegio Poseniensi, et modò ad petitionem, et sollicitationem magnam Collegij Tyrnaviensis extradatus sit ad usum à Rectore moderno Poseniensi, ne hic pro hoc damnificasse videatur suum Collegium, aut abalienationem aliquam fecisset dictorum duorum Typorum, meritò requiri videtur, ut Censùs aliquis annis singulis in perpetuum de Typis praedictis à Collegio Tyrnaviensi pendatur Poseniensi.

8°. Dedit autem extra dictos Typos modernus Rector Poseniensis hoc anno 1662 Mense Julio et sequentibus Collegio Tyrnaviensi absque Reversalibus ullis priùs factis, quia cùm ab annis aliquot in usu non fuerint hi Typi, ac deperditi aliqui characteres dicebantur, vel situ ipso destructi sciti non poterant quàm integri sint nisi diligenter inspicerentur, et reviderentur, nunc autem cùm post sex menses extraditionis revideri satis à Typographo Tyrnaviensi potuerint, ac in ordinem redigi, imò et ponderari, ideo plenà notitià habità Typi ex parte utraque, melioribus ac magis fundatis conditionibus poterit suas Reversales conficere Collegium Tyrnaviense dandas Poseniensi.

9°. Quia verò tenebatur aliquando Collegium Poseniense typis praefatis imprimere Partem alteram Concionum p[iae] m[emoriae] P. Georgij Kaldi ob captam eleemosynam pecuniariam congregatam à diversis Benefactoribus per eundem Patrem, et à Collegio Poseniensi pro usibus alijs consumptam, hinc ut à debito etiam ipso sit immune posthac Collegium Poseniense, dabit Chartam Ballarum aliquot Collegio Tyrnaviensi idem Collegium Poseniense ut imprimi praefatae conciones possint, exsolvi Typographus et alia ad impressionem necessaria ex distractione dictarum Concionum.

10mo. Haec autem ita proponuntur omnia Collegio Tyrnaviensi, ut si assumere has condiciones velit, maneat in usu ejusdem Typus uterque tandiu cum Censu de eo pendendo, donec Collegium Poseniense vi juris proprietatis illum à Tyrnaviensi non repetat.

11^{md}. Quòd si autem condiciones istas difficiles sibi existimaret Collegium Tyrnaviense, nec accomodari à R. P. Provinciali possent sine damno Collegij Poseniensis, tum teneatur reddere Typum utrumque circa festa Pentecostes Anni proximè affuturi 1663. Collegium Tyrnaviense Poseniensi, et vecturis proprijs deferre ad locum unde anno currente acceperat, cùm aliàs sint Typographi, qui sollicitant emptionem ejus totalem, vel certè accptionem ejusdem ad censum aliquot centenorum florenorum in singulos annos Collegio Poseniensi pendendum.

12^{md}. Si non putarentur Typi dicti tantum valere quantum pro eis petitur à Collegio Poseniensi, deducantur semel Viennà periti duo Typographi, et aestiment pretium eorum, ac determinent, quibus standum etiam erit.

13^a. Ut ex singulis libris recenter hoc typo imprimendis, cujuscunque lingvae sint, teneatur Tyrnaviense submittere Poseniensi gratis unum vel alterum exemplar.

Nota.

Anno 1663. 2. Januarij in consultatione coram P. Joanne Stankovich, P. Christophoro Khekinpfening et PP. Georgio Ochko habita à P. Rectore Stephano Tattay ratione Typi hujus extradato; P. Franciscum Morocz dixisse hae. 1°. Se recordari, quòd cùm typus Pazmanni transferretur Tyrnaviam, suffuratos fuisse Tyrnavienses aliquos characteres e typo Ferencffiano restaurato ab isto Collegio, ideoque apparere eos cum aliquid imprimunt, sunt enim Ferencffiani characteres prominentiores, et Pazmaniani profundiores.

2°. Recordari se etiam, quòd anteqvam typum Pazmanni daret extra Tyrnaviensibus Collegium Poseniense Anno videlicet 1646 in restorationem characterum aliquorum typi praefati impenderit Poseniense fl. 90. ad quorum restitutionem tenetur idem Collegium.

3°. Recordari se, sicut et Martinum Juranich, quòd Bibliorum Ungaricorum exemplaria sint hinc ex Collegio Poseniensi extradata Tyrnaviensibus ad distrahendum ac dividendum circiter 300 quodlibet compactum valoris 4, aut 3. Rf. eorum computus faceret Rf. 900 si per 3. Rf numerentur, si per 4 Rf. faciunt Rf. 1200. Eodem modo recordantur Domui Professae data exemplaria similium Bibliorum 400. et Collegio Jaurinensi 200. quae iterum computata per Rf. 3. faciunt Rf. 1800. per 4. Rf. verò faciunt 2400 Rf. Ex qua computatione et Bibliorum distributione Collegijs duobus et Domui Prpffesae facta à Collegio Poseniensi, advertitur voluisse p[iae] m[emoriae] P. Georgium Kaldi Interpretem Bibliorum Vngaricorum comparare Summam 3 Rf. et 600. pro impressione Concionum sualum festivarum, quvam Summam is corrogaverat ante à diversis Dominis per modum eleemosynae, ut imprimere suas has conciones posset, et interea in Rectoratur suo Poseniensi consumperat in aedificium ipsius Collegij, cùm non subministraretur ita copiosè

à p[iae] m[emoriae] Cardinale Pazmanno Fundatore, ut Collegium tam citò perfici posset, atque desiderabat P. Kaldi, et Societas nostra.

4°. Vt ergo iuxta mentem A. R. P. Vicarij Generalis perscriptam R. P. Provinciali A^o. 1662. in Novembri, imprimatur pars residua Concionum P. Kaldi, debet Domus Professa, et duo Collegia dicta Tyrnaviense ac Jaurinense dare summam illam 3 millia fl. et 600. Collegio Posoniensi, et ad hoc addere chartam sufficientem pro impressione dicta, ac tum satisfiet menti A. R. P. Vicarij, desiderio p[iae] m[emoriae] P. Kaldi, intentionemque optimorum Benefactorum, qui praetactam Summam contulerant P. Kaldi pro concionibus illis imprimendis.

§⁴⁵ Adm. R. P. Vicarij Generalis Joannis Pauli Oliva de concionibus P. Georgij Kaldi 1662. 4. Novembris perscriptus Rndo P. Provinciali Francisco Pizzoni, et communicatus A^o. 1663 10 Januarij Posonij ab eodem R. P. Provinciali Rectori Collegij Posoniensis P. Stephano Tattay.

De concionibus P. Kaldi imprimendis non est dissimulandum, ut Collegium, ut Collegium, si pecuniam illius accepit, illas sive Posonij, sive alibi imprimat, debemus enim mortuis esse fideles.

*

A bemutatott iratok adataiból ez alkalommal figyelmen kívül hagyva a nyomda- és kiadástörténeti adatoknak jelentős részét, csupán a XVII. századi pozsonyi nyomda történetét, sorsát próbáljuk nagy vonalakban vázolni. A dokumentumokban feltűnően elkülönítenek három nyomdai felszerelést: 1. „Typus a Cardinale Pazmanno donatus Societati in Ungaria” — PÁZMÁNY által a magyar jezsuitáknak adományozott nyomdát; 2. „Typus Ferenczfianus”-t és 3. „Typus novissimus”-t.

A legkevesebb szó esik a PÁZMÁNY-féle nyomdáról, amely nem más, mint a nagyszombati TELEGDI-műhely 1609-ben Pozsonyba szállított része. Az erre történő utalások érthetően szűkszavúak, hiszen 1662-ben, az irat keletkezésekor ennek a felszerelésnek pozsonyi története már másfél évtizede lezárult. Erről intézkedett FORRÓ György jezsuita tartományfőnöknek a pozsonyi kollégium 1631. január 12-én történt vizitációjaker kiadott *Memorialisa*, amelynek 12. pontja szerint PÁZMÁNY a nyomdáját nem a pozsonyiaknak, hanem a magyarországi jezsuitáknak szánta, és azt az adandó legelső alkalommal át kell adniuk a jelentősebb szerepre szánt és egyetemi rangú akadémiát kifejlesztő nagyszombati kollégiumnak. A felszerelés ekkor még az érseki palotában működött, és csak később kerülhetett át a jezsuiták házába. A pozsonyi kollégium történetírója¹³ az 1631. évnél még hallgat a nyomdáról, a következő évtől kezdve azonban már megemlíti, hogy a páterek egyike a nyomdai prefektus tisztét tölti be. Az 1635. évnél pedig ezt olvassuk: „Fuerunt hoc anno 17 in hoc Collegio. 7 patres, quorum... unus Typographiae Cardinalitiae Praefectus, in qua a Typographis externis opera Eminentissimi nostri Vngarica, ut Conciones et Controversiae excuduntur, quae omnia nostri patris correctoris et directoris cura intra Collegij nostri septa administrantur”. Vagyis külső nyomdászok közreműködésével az atyák végzik a korrigálás és szerkesztés munkáját. A nyomdai prefektus pedig, akinek nevét a háztörténet nem említi, nem más mint NÉMETHI Jakab, a XVII. század első felének egyik legképzettebb magyar tipográfusa, aki már 1618-tól PÁZMÁNY házában a nyomdával foglalatzkodott, majd élete végéig a pozsonyi műhely prefektusa volt.¹⁴ Alighanem a PÁZMÁNY-féle nyomdát is ő tartotta vissza Pozsonyban.

¹³ *Historia Collegii Posoniensis 1622—1635*. Budapesti Egyetemi Könyvtár, Ab 97. sz. kézirat.

¹⁴ SZINNYEI József: *Magyar írók IX*. Bp. 1903. 949—950. — NÉMETHI Jakab (1573—1644) egykorú kortársa volt PÁZMÁNYnak és KÁLDI Györgynek. Evangélikusnak született és a wittenbergi egyetemen is tanult. Nyomdásztevékenységéről semmi közelebbit nem ismerünk. Két könyvajánlás való tőle (RMK I. 730. és 745; vö. Magyar Könyvszemle 1957. 60. 1.)

A fent ismertetett iratokból kiderül, hogy FORRÓ 1631-i *Memorialisa* után még 15 évig Pozsonyban maradt és csak a háborús mozgalmak elmúltával („post bellum... Rakoczianum”) — 1646-ban szállíttatta Nagyszombatba KERESZTES István ottani rektor.¹⁵

A második emlegetett nyomdai felszerelés a „Typus Ferenczfianus”, amelyet FERENCZFFI Lőrinc királyi titkár Prágában saját költségén vásárolt, és ugyancsak NÉMETHI Jakab szorgalmazására a tulajdonos 1640-ben történt halála után Bécsből került Pozsonyba. A felszerelést LIPPAY György kancellár, a későbbi esztergomi érsek, FERENCZFFI hivatali felettese ajándékozta a pozsonyi jezsuitáknak „ad usum perpetuum”. NÉMETHI a „Typus Ferenczfianus” betűkészletét nagy költséggel újraöntötte. Ezzel a felszerelés a befektetett összeg jogán is a pozsonyi kollégium tulajdonává lett. A pozsonyiak ezt a többitől elkülönítve kezelték, és csak 1662 után került végleg Nagyszombatba.

Az [1] számmal jelzett irat első pontjából tudjuk meg, hogy a pozsonyi jezsuiták a FERENCZFFI-nyomda felszerelésével együtt átvállalták a BERGER Illés udvari historikusnak a magyar királyok életét összefoglaló *Historia* kiadására vonatkozó kötelezettséget, és megkapták a három kötetre tervezett mű képeinek 100 aranyért elkészített rézlemezeit is. A feladattal azonban, úgy látszik, NÉMETHI Jakab sem tudott megbirkózni. BERGER, aki FERENCZFFI halála után a képeket és kéziratát szerette volna visszakapni, 1645-ben ugyancsak meghalt. A rézlemezeket feltehetően a *Historia* néhány kinyomtatott lapjával és a képek levonataival együtt 1659-ben Joannes BUCELLENI, a pozsonyi kollégium rektora NÁDASDY Ferenc országbírónak adta át, aki azokat az 1664-ben megjelent *Mausoleum*ához¹⁶ felhasználta. Lehetséges, hogy a BERGER-mű töredékét már Pozsonyban nyomtatták. NÁDASDY elítéltetése után ez kerülhetett könyveivel együtt a bécsi császári könyvtárba, majd onnan mai helyére, az Albertina metszetgyűjteményébe.¹⁷

A „Typus Ferenczfianus” betűtörténeti nyomozásához fontos és érdekes adatot tartalmaz a [3] számmal jelzett irat *Nota* feliratú részének első pontjában az a megjegyzés, hogy MOROCZ Ferenc jezsuita tanúsága szerint 1646-ban a nagyszombatiak a PÁZMÁNY-féle nyomdával együtt lopva a felújított FERENCZFFI-típusokból is vittek („suffuratos fuisse Tyrnavienses aliquos characteres e typo Ferenczfiano restaurato”), és ezek a nagyszombati nyomtatványokban meg is különböztethetők („ideoque apparere eos cum aliquid imprimunt, sunt enim Ferenczfiani characteres prominentiores, et Pazmaniani profundiores”).

A pozsonyi jezsuiták harmadik nyomdai készletét az iratok „Typus novissimus” névvel említik. Ezt ugyancsak NÉMETHI Jakab készítette újonnan vásárolt matricákról. A megjegyzések szerint azonban ez alig vagy egyáltalán nem volt használatban („vix ullo usu attritus”), és ilyen állapotban került 1662-ben Nagyszombatba. NÉMETHI valószínűleg élete utolsó éveiben készíttethette ezeket. Nyomait a típusvizsgálatok a negyvenes években készült pozsonyi kiadványokon fogják majd kimutatni. Említettük, hogy 1650 utánról nem ismerünk a pozsonyi műhelyből egyetlen kiadványt sem. A nyomda szünetelt, és a feljegyzések szerint, amikor LIPPAY érsek a pozsonyi kollégium számára patikát nyitott, a nyomdai felszereléseket zárt raktárba jól el is helyezték. Feltehető, hogy ezekben az években a jezsuiták a felszerelés egy részének, talán éppen a legjobb állapotban levő „Typus novissimus”-nak eladására is gondoltak. Erre a célra készülhetett 1652-ben az egyébként használaton kívül levő felszerelés erről a részéről betűmintakönyv. Az [1] számmal jelzett irat első pontjának végén erre hivatkoznak bizony-

¹⁵ Ez az év egyúttal a nagyszombati nyomda újjászervezésének és újra való megindulásának is ideje.

¹⁶ RMK III. 2254.

¹⁷ E kérdésre vonatkozóan lásd KLANICZAY Tibor opponensi véleményét RÓZSA György kandidátusi értekezésének vitáján. Művészettörténeti Értesítő 1972. 144—145.

Segue
Diversa prima typographia
ex officio Lavale, 1774
C. G. M. a. Secunda quatuor
completa, ab anno
1774. M. D. C. C. LXXII.

Augst. 19. Circ. 6.

Ignorantia judicis calamitas innocentis.

Iudices, & homines & Christianos se esse meminerint.

TACITVS.

Improbi illi qui veritatem non faciunt, sed suspensam, & quo inclinaturam ducantur, respondent.

EVRIPIIDES IN HIPPOLITO.

Facilius est esse ægrotum, quam curare ægrotos: Ægrotus est quidem singulare malum; sed is qui servit ægrotis, conjunctum habet dolorem animi cum labore corporis.

A Ferenczfi-nyomda betűmintakönyvének kézírásos bejegyzése (eredeti méretben) és egy-egy lap az A, B, C ívekből (kicsinyítve).

V A L: M A X:

Tropia spectandi consuetudo, etiam imitandi licentiam sumit.

Vitam nostram, nisi ritè peragatur, miserandam ac triste negotium efficitur; cuius imitum cœcitas & oblitio possidet, progressum labor, dolor exitum, error omnia.

Secrete. Que ab altero pulsî indignanter fertis; videre ne hæc eadem alijs faciatis.

Aristoteles de Virtutibus. Liberalitas virtus est animi, honorum sumptuum sinistra.

D. Basilius. Qui veram iustitiam non prius in animo repositam habent, sed aut pecunijs corruptus est, aut amicitie gratificatur, aut inimicitiam ulciscitur, aut potentia commovetur, rectum proferre iudicium nequit.

Theophrastus. Pulcherrima est iustitia: optima sanitas: suavissima autem desiderata consequi.

P Y T H A G O R A S.

Plus torquetur injuriam faciens, quam in conscientia cruciatur, quàm qui corpore plagas accipit & caditur.

Z E N O.

*Zeno Stoicus Philosophus interrogatus, an DAM LA-
tere possit injuriam faciens. Imò, inquit, ne cogitans quidem.*

M E N A N D E R.

Injuriam dicere inferat mihi, non pauper: facilius enim est ferre tyrannidem presantium.

F

S. BERNARDVS.

Humiliatio, via est ad humilitatem, sicut patientia ad pacem, sicut sectio ad scientiam: Si vultem appetis humilitatis, viam non refugas humiliationis. Nam si non parceris humiliari, non poteris ad humilitatem perveni.

S. August. de Trinit.
Magis optabo à quolibet reprehendi, quàm si-
ve ab extrane, siue ab adulante laudari.

ságul a „Typus Ferenczffianus” és a „Typus novissimus” különböző voltára: „quem non ex materia typi Ferenczffiani fudisse... P. Nemethi, sed ex nova satis constat... juxta Syllabum Characterum omnium Latinorum et Germanicorum impressum Posonii Anno 1652”. Ez a betűmintakönyv sajnálatunkra elveszett vagy lappang. Adatát ismerték az Egyetemi Nyomda monográfiájának szerzői is.¹⁸ Nyomukban azonban Jan Čaplovič¹⁹ tévesen úgy vélte, hogy ez azonos lenne azzal a címlap nélküli betűmintakönyvvel, amelyet az Országos Széchényi Könyvtárból RMK II 2054b jelzettel ismerünk. A fenti adatokból azonban világos, hogy itt két különböző betűmintakönyvről van szó. Az 1652-i a „Typus novissimus” latin és német betűit mutatta be, ami különbözött a FERENCZFFI-nyomdából származó betűktől. A Čaplovič által idézett haránt negyedret nagyságú 23 leveles nyomtatvány első üres lapján viszont egykorú kézírással ez olvasható (l. ábra):

Sequit[ur]

Diversa forma Typorum [eredetileg: Typographiae]

ex officina Laurentii Ferenczffii

C Reg Mttis a Secretis quonda[m]

consiliis ab illo

mihi DF [vagy: DT] missoru[m]

No. 37.

A nyomtatott rész A—G betűkkel jelzett hét haránt negyedret íven 22 levelet tartalmaz; jelenlegi csonka állapotában is 6 levél hiánya biztosan megállapítható. A leveleknek csak a rektóján van nyomtatás. Az általában 140 × 110 mm tükörméretű, nyomdai díszekből, cifrákból szerkesztett keretben egyházatyák és klasszikus auktorok műveiből vett gnómák, epigrammaszerű idézetek olvashatók. A keretdísz és egy-egy cím- és szövegbetű nyomdai ívenként mindig azonos (2—8. ábra).²⁰ Az első lap kézíratos bejegyzése arra vall, hogy a füzetet olyan valaki készítette, aki még FERENCZFFI Lőrinetől („ab illo”) — tehát még 1640 előtt — kapta kölcsön használatra ezeket a betűtípusokat. A „Sequitur” és a végén a „No. 37.” pedig a füzetnek valamely ismeretlen iratsorozathoz, levéltári egységhez való tartozását sejteti.²¹

HOLL BÉLA

¹⁸ I. m. 41. l.

¹⁹ I. m. 366. sz.

²⁰ HAIMAN György professzor megállapítása szerint az egyes íveken nagyságrendben, a nagyobbtól a kisebb felé haladva a következő típusok találhatók:

Ív	Szövegben	Címsorban
A	32 pontos nagykánon	parangon kurzív
B	24 pontos kiskánon	parangon kurzív
C	18 pontos parangon antikva	parangon kurzív
D	18 pontos parangon kurzív	text antikva
E	16 pontos text antikva	text kurzív
F	16 pontos text kurzív	text antikva
G	12 pontos cicero antikva	text kurzív

²¹ A betűmintakönyv részletes bemutatásával más alkalommal fogunk foglalkozni. A KÁLDI György fordította *Biblia* és prédikációinak kiadása körüli kiadástörténeti adatokra pedig e folyóirat lapjaink később szándékszunk visszatérni. HB.

Táallyai Dániel és az első szlovák újság megindítása. Az első magyar nyelvű újság, a Pozsonyi *Magyar Hirmondó* megindulása után néhány évvel, ugyanabban a városban, *Presspurské Noviny* címmel, létrejött az első szlovák újság is. Az 1783-ban Pozsonyban alapított újság — bár nyelve még cseh volt — elsősorban a pozsonyi és a többi észak-magyarországi szlovák újságolvasó igényeit kívánta kielégíteni. Átala most már a három legnagyobb felvidéki nemzetiség mindegyike nemzeti nyelvű újsághoz jutott, hiszen a német anyanyelvűek részére a *Pressburger Zeitung*, a magyarok számára pedig a *Magyar Hirmondó* már korábban rendelkezésre állt.

Az alábbiakban a *Presspurské Noviny* megindításának egyik fontos történeti dokumentumát közöljük: TÁLLYAI Dániel beadványát, melyben az újság engedélyezését kérte. Az irat nemcsak azért érdemel figyelmet, mert a szlovák hírlapirodalom kezdeteinek jelentős okmányáról van szó, hanem azért is, mert ebből is fény derül arra a szerepre, melyet TÁLLYAI a *Presspurské Noviny*val kapcsolatban játszott. TÁLLYAIval kapcsolatban ugyanis — akinek egyébként volt szerepe a *Pressburger Zeitung* és a *Magyar Hirmondó* szerkesztésében is — korábban az a felfogás uralkodott, hogy talán csak valamilyen segédszerkesztői vagy korrektori feladatokat látott el.¹ Más helyen, szintén levéltári kutatások alapján, rámutattunk már arra, hogy TÁLLYAI sokkal fontosabb szerepet játszott a pozsonyi szlovák újságnál: annak szellemi kiadója volt.² Az a körülmény, hogy a lap indításának engedélyezését kérő beadvány szerzője ő volt, újból megerősíti ezt az állítást.

A szepességi származású TÁLLYAI, miként a hazai újságírás legtöbb úttörője, szintén látogatta a pozsonyi evangélikus líceumot, 1780—1782 között.³ Újságírói működését a *Pressburger Zeitung*nál kezdte, amelyet 1783—1785 között maga szerkesztett, a *Presspurské Noviny* és a *Magyar Hirmondó* körül pedig bizonyos irányítói-kiadói szerepet játszott. 1786-ban SZACSVAYVAL együtt egy nagyszabású, a nyomdászoktól független három nyelvű újságkiadóvállalat létrehozását tervezte, de a pozsonyi nyomdászoknak sikerült újságkiadási privilégiumukat megvédeni.

A *Presspurské Noviny* engedélyezését kérő beadványában, 1783-ban azonban, még maga is kizárólagos jogú újságkiadási engedélyt kér egy cseh nyelvű lapra. Arra hivatkozik, hogy tökéletesen ismeri a nyelvet, és mint a pozsonyi német újság szerkesztője, járatos az újságírás gyakorlatában is. Az újságokban közölni szokott rendeletek minél szélesebb körben való elterjedésének jelentőségére rámutatva, a szlovákokra célozva azt írja, hogy Magyarországon lakik azoknak a polgároknak nagy része, akik jobbra csak szláv nyelvet ismernek és gazdálkodással, földműveléssel foglalkoznak. Az egész birodalom hasznára lenne, ha ezek a lakosok a mezőgazdasággal kapcsolatos közleményeket olvashatnának újságaikban, és értesülhetnének azokról az eredményekről, felfedezésekről, amelyek a gazdasági fejlődést szolgálják. TÁLLYAI szerint e lapot a csehek és a morvák is olvashatnák, és ezért elérhetné azt az anyagi hasznot, amit a magyar újság eredményez. Ez pedig nem lehet közömbös a kincstár és a postamesterek szempontjából sem.

TÁLLYAI Dániel a Helytartótanácsra kívül az Udvari Kancelláriához is folyamodott engedélyért. Ennek nyomán ESZTERHÁZY Ferenc 1793. január 31-én azzal a kéréssel fordult a Helytartótanácsra, hogy küldjék el számára TÁLLYAI részletes beadványát és a saját véleményüket.⁴ E véleményezés 1793. február 17-én nyert megfogalmazást.

WALDAFFEL József: *A hazai hírlap- és folyóiratirodalom történetéhez*. Magy. Könyvszle 1930. 55—89.

² KÓKAY György: *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei*. Bp. 1970. 259.

³ *Matricula scholae Posoniensis Evang. A. C. currens ab anno usque ad 1835*. 232, 233.

— A pozsonyi ev. líceum könyvtárának kéziratára.

⁴ Országos Levéltár. Acta secundum Referentes (C 43.) Fr. Skerlecz 1783. — No. 31—1.

Támogató jellegű volt, arra hivatkozott amire TÁLLYAI is: e nyelven még nem jelenik meg újság az országban, noha e nép nagy része Magyarországon él. Továbbá azt is kiemelték, hogy a csehek és a morvák körében is számíthat olvasókra, és hogy hasznosnak ígérkezik a kinestár és a posta számára is e vállalkozás.⁵

Ilyen előzmények után nem késhetett sokáig az engedélyezés, hiszen a jelzett időpontban, 1793. júliusában valóban megindult a *Presspurské Noviny*.

TÁLLYAI beadványának a szövege:⁶

Excelsum Consilium Regium Locumtenentiale, Domini,
Domini Benignissimi Gratosissimi!

Infra scriptus humillime supplicat pro Benigno Privilegio exclusivo super Novellis Lingua Slavonica edendis, et a Dato 1^a Julii Anni currentis inchoandis emanando, et sibi erga aequabilis Taxae Depositionem clementissime elargiendo rationibus ex sequentibus:

1mo Quia nativus Patriae Filius existens hanc Linguam exacte callet, omnemque puritatem succinctam item et intellectu facilem exprimendi rationem in modo scribendi ad Grammaticae et ornatæ Syntaxis regularum exigentiam, quam solertissime observabit.

2do Posoniensium Novellarum Germanicarum Author existens, in hoc scribendi genere, per quotidianum Exercitium eam habilitatem sibi comparasse demisse existimat, quæ ad subeundum hoc munus, necessario prærequiritur; speratq' fore quod Publicum quemadmodum Germanicas, ita has quoque Slavonico idiomate concinnandas Novellas grato suscepturum sit animo. Præter hæc motiva, personam duntaxat Supplicantis propriam respicientia, sunt adhuc sequentia:

3° Quia quamplurimæ Salutares, in Bonum et Emolumentum Publici vergentes Ordinationes et Dispositiones in Novellis publicantur, quæ quo pluribus ad Notitiam pervenient, hoc majus commodum abinde in Publicum promanabit Intellectus humani vires ad majorem Claritatem evehentur, totiusq' gentis felicitas, si hospites in Patria esse desiderint successiva capesset incrementa.

4to Cum magna Pars Civium Hungariam inhabitat, quæ solius duntaxat Slavonicæ Linguae gnara, practicæ Oeconomicae tantum et Agriculturæ incumbit; in huiusmodi Novellis vero, frequentissime utilia quaedam Inventa exhibeantur, quæ vel Historiam Naturalem illustrant, vel ad magis magisque perficiendam Oeconomiam et Agriculturam deserviunt; hinc iure merito sperandum est, quodsi talia Inventa per Oeconomos in Regno quoque Hungariæ, cujus Solum Bonitate et Fertilitate caeteras Provincias, si non superat, certe æquiparat, practice applicata fuerint, communis exinde utilitas in totum Regnum remundatura sit.

5to Quod harum Novellarum etiam Bohemi et Moravi usum capere possint, ab iisdemque ea tantum Taxa, quæ ab Hungaris præstari solet, exigetur, caeterum vero sumptibus Supplicantis imrimera.

6to Quia Aerarium Regium quoque ex illis Lucrum habiturum est; siquidem Officio Postali Titulo portorii pro singula annali Competentia duo floreni obvenient. Daniel Tallyai ex Comitatu Scepusiensi et quidem Leutschovia oriundus.

KÓKAY GYÖRGY

Ipolyi Arnold népirat-gyűjtése. Az 1855. évi *Uj Magyar Muzeum*-ban¹ jelent meg IPOLYI Arnoldnak *Vizsgálatok a régi magyar népkönyvek felett* című tanulmánya, mely a népi művelődésnek addig figyelmen kívül hagyott ágát vonta be a tudományos kutatás és feldolgozás körébe.

„Régi nyelvünk kincseit — írja IPOLYI a tanulmány bevezető részében² — az Akadémia Magyar Nyelvelmékeink gyűjteményeiben s a hozzájuk csatlakozó művekben,

⁵ Uo.

⁶ Uo. No. 31.

¹ Az „Uj Magyar Muzeum” havonként megjelenő folyóirat és egyben a Magyar Tudományos Akadémia évkönyve volt, Toldy Ferenc szerkesztésében. — Ipolyi tanulmánya az 1855-ös évfolyam 261. és következő oldalain jelent meg.

² A tanulmány második részében a Salamon és Markalf tréfás beszélgetését tartalmazó népkönyvet ismertette.

népünk őseredetiségű költészetét, dalait, mondáit, és közmondásait a Kisfaludy-Társaság indította gyűjtőmunkákban, ha még távolról sem teljesen, de mégis többé vagy kevésbé összegyűjtve találjuk, nyelvünk, a nemzeti irodalom, tudomány és költészet történetét a legilletékesebb kezekből újabbban vettük. Ily előzmények után bátran tehetünk egy lépést tovább a felnyilt aknák kincsei kiaknázására. . . . Kezdjük meg itt, habár még oly hivatalan is, az elsoroltak mellett egyik legbecsesb kincsünk, a régi, ugynevezett népirodalom vizsgálatával.”

Ezek a népies iratok kívül maradtak az értelmiség érdeklődésén, nem kerültek be a könyvtárakba, IPOLYinak tehát — mielőtt vizsgálatukhoz hozzákezdett — előbb összegyűjtésükről kellett gondoskodnia. Az alább teljes terjedelemben és betűhíven közlésre kerülő három levél e gyűjtőmunka során keletkezett.³ Ismertetésüket indokolja, hogy egy érdemes nyomdászmeister közléseit tartalmazza, aki maga is foglalkozott ilyen iratok kiadásával, tehát első kézből eredő információt nyújtanak.

A levelek írója CZÉH Sándor magyaróvári nyomdász, aki — leveleiből kitűnően — nem pusztá keresetforrásnak tekintette mesterségét, hanem gondja volt arra is, hogy műhelyének termékei ne „bitang jószág” legyenek.

IPOLYI Arnold a gyűjtés és a tanulmány közzététele idején a Pozsony megyei Zohor község plébánosa volt, és neve a *Magyar Műhologia* és több kisebb tanulmány nyomán már országszerte ismertté vált. Tudományos munkásságának állami részről való elismerését jelentette, hogy 1854. márciusában megbízást kapott a minisztériumtól a pozsonyi kerület műemlékeinek felügyeletére.

I.

Magyar-Óvár, October 12-ke 851.

Nagyon tisztelt Plébános úr!

Hozzám intézett beces levelére jelentem, hogy vagynak ugyan egynéhány népdalok és mesék nyomdámban, de azok nem eredetiek, hanem vagy utánozás, vagy pedig német nyelvű magyarosítás, ez utóbbiakhoz tartozik a tőlem német után kiadott „három ostoba ördögök históriája” s e szerint most többek fognak nyomásba jönni, hogy szegény magyar népeink is kapjanak mulattatót szájak íze szerint, úgy is sajnos, hogy részökre senki se szán egy pár napi fáradságot, vagy ha ad is ki valamit, annak se kidolgozását, se a nép közötti terjesztését nem érti; közönségesen könyvárusokra szokták költőink munkájukat bízni, kik csinosan kinyomatván, drága árért városokba küldözik, az pedig bizonyos, hogy a paraszt könyvárusnál ritkán vesz valamit, hanem csak a historikusoktól cserél, kik hozzá hasonló szegények, azok pedig az illyesmit koncz számra veszik a nyomdásoktól. — Az is igaz, hogy ez uton, sok bitang jószág is terjed, kivált vallásos, melyeknek csak jobb kidolgozásokkal lehetne elejét venni! — Fogok én minden nálam található világi énekekből és históriákból Főtisztelendő urnak küldeni, csak tesszen megírni, melly uton? — s ha ellenben híbe korba egy pár népszerű mesékkel megörvendeztetne, szívesen venném, én is mindig szívesen küldenék, ha valami újabb jönne ki nyomdámban, s a főtisztelendő urtól kapott kézirat után nyomottakból szívesen szolgálnék egy vagy két száz példányokkal, ha tán elajándékozásra használhatná. — E szerint kapok most híbe korba főtisztelendő JÁKY Ferenc Osli plébános⁴ urtól is istenes Énekeket és Imákat.

Méltóztasson tehát megírni, hogy postáné vagy inkább posonyban valaki által veendő szívesebben át a küldendőket, de posta bélyeget ne tesszen többé küldeni, az engem illet.

Becses levelét elvárva vagyok Főtisztelendő urnak legalázatosabb szolgája

Czéh Sándor.

³ IPOLYI Arnold levelezésének jelentős részét — több mint 8000 levelet — a primási levéltár (Esztergom) őrzi. A közölt levelek ebben a gyűjteményben találhatóak „C. 191—193.” jelzet alatt.

⁴ JÁKY Ferenc (1808—1885) osli-i (Sopron megye) plébános életrajzi adatait és műveinek felsorolását lásd SZINNYEI József: *Magyar trók élete és munkái* (V. kötet, 310. old.)

II.

Magyar-Óvár, October 29-ke 851.

Főtisztelendő Úr!

Egy utamból haza jöve becses levele örvendeztetett, mellynek következtében itt minden világi apró nyomtatványimból egy példányt küldök, talán akad tisztelt Lelkész ur közte valami érdemesre. — Ha mint szokás tavaszra eljönnek ismét a historikusok az alföldről hozzám vásárlani, reájok bízom a régi nyomtatványok utáni buvárlást, bizonyos vagyok ben, hogy azok nekem a kívánt Toldi Miklósróli históriát s más több eféléket felkuttatnak, mellyeket azonnal Főtisztelendő urnak megküldök. — Addig is magam becses kegyeibe ajánván, vagyok kész szolgálja

Czéh Sándor.

III.

Magyar-Óvár, Január 12-ke 852.

Kegyes Főtisztelendő Ur!

A mult hóban küldött levele beteges állapotban talált, annyira, hogy annak illendő megfelelésére képes nem valék, s íme most bocsánatot kérek várakozásáért. — Mindenek előtt köszönetem teszem ama küldött három Mesékért, mellyek a köznép számára igen alkalmasok, s mihelyest képeket készíttethetek hozzá, kijövendenek nyomtatásban; de legbajosabb most még a hozzá alkalmas rajzot megszereznem, magam rajzolni nem tudok, itt körülbelöl a kik tudnak is németek, Bécsben hasonlóan, már hárman kaptak belé, de egy se találta el a valóságos szellemét, így tehát kéntelen leszek tavaszra hagyni, s ha Pestre lemegyek ott készíttetni. Mihelyest a sajtóból kijövend, meg fogom küldeni a kívánt példányokat.

A mi a reám bizandó munka nyomását illeti, én azt szívesen elfogadom, s íme itt küldök betűimből mustrát, a No. 1. Garmod nevű; No. 2. pedig Petit, de ezeknél kisebb már nincs (utóbbi itt durchschosserozva⁵ van), ha vélek megelégszik, átválalhatom, s akkor 500 példányt fehér masina papírosra kis formában nyomok 15 forintért, nagyobbba 18 ft s fellebb is, valamint ha a betük nagyobbak, vagy ócskák, vagy közönséges papírra készíttetik, olcsóbbért történhet; átaljában csak akkor lehet bizonyos árot szabni, ha a kézirat szem előtt, betű neme kiválasztva, lapok nagysága kiszabva és a papíros is elhatározva van; — tesszen tehát a kéziratból egy részt átküldeni és a lapok nagyságát elhatározni, én meg majd megszedetek belőle egy lapot, s annak mustrául való lenyomása után reménylen könnyen megegyezünk. — Külömben minden nyomdának más más fajta betűje s más izlése van, a szemre is mindég másként hat. — A mi a correcturákat illeti, nekem jó szedőm van.

Ezek után Főtisztelendő urnak jövőre magam kegyeibe ajánlván vagyok mindenkori kész szolgálja

Czéh Sándor.

A közölt levelek forrásértékét növeli, hogy a népies iratok gyűjtésén túl is értékes adatokat nyújtanak: megismerjük az alföldi terjesztőknek a Dunántúllal való kapcsolatát, megelevenedik a szorgalmas papírónak, JÁKY Ferencnek emléke, és megtudjuk azt is, hogy maga IPOLYI sem restellte, hogy beálljon a népiratok szerzőinek sorába. A harmadik levélnek a nyomdai betűkészletre és árakra vonatkozó közléseit pedig a nyomdatörténet hasznosíthatja.

PROKOPF GYULA

⁵ Durchschosserozva = ritkítva.